

Het gezin centraal

Handboek voor ambulante hulpverleners

Arjan Bolt

Eerste druk, april 2006
Tweede gewijzigde druk, september 2007
Derde druk, september 2008
Vierde druk, januari 2010
Vijfde druk, oktober 2011
Zesde druk, maart 2013
Zevende druk, augustus 2014

Het gezin centraal
Handboek voor ambulante hulpverleners
Arjan Bolt

ISBN 978 90 6665 655 0
NUR 847

© 2006 - 2014 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 257, 1000 AG Amsterdam) te wenden.

INHOUD

Inleiding	II
Hoofdstuk 1 Intensieve gezinsbegeleiding: doelen, doelgroep & filosofie	17
1.1 Inleiding	17
1.2 IGB, doelgroep en doelen	18
1.2.1 Ambulante gezinsbegeleiding	18
1.2.2 Gezinsbegeleiding in combinatie met verblijfsmodule	18
1.2.3 De doelgroep: de cliënten en hun vragen	19
1.2.4 Doelen van de hulp: de verschillende gebieden	20
1.3 De filosofie en de basisattitude	21
1.3.1 Twee pijlers	21
1.3.2 Vraaggerichtheid	23
1.3.3 Gezinsgerichtheid	28
1.3.4 Tien uitgangspunten	30
Hoofdstuk 2 De theorie	31
2.1 Inleiding	31
2.2 De oplossingsgerichte benadering	32
2.2.1 Paradigmaverschuiving	32
2.2.2 Welk alternatief biedt de oplossingsgerichte benadering?	33
2.2.3 Het construeren van oplossingen	34
2.2.4 De acht-stappen-dans	35
2.3 De systeembenadering en contextuele benadering	39
2.3.1 Systeembenadering	39
2.3.2 Gezinstherapie	42
2.3.3 Gezinstherapie en de oplossingsgerichte benadering	43
2.3.4 De gezinsbegeleider als systeemgerichte hulpverlener	44
2.3.5 Contextuele benadering	45
2.3.6 Een voorbeeld	47
2.4 De leertheorie	48
2.4.1 Vier varianten	48
2.4.2 Klassieke leertheorie	48
2.4.3 Operante leertheorie	49
2.4.4 Sociale leertheorie	52
2.4.5 Zelfregulering	52

2.5	Competentiegerichte hulpverlening	54
2.5.1	Het begrip competentie	54
2.5.2	Ontwikkelingstaken	55
2.5.3	Competentievergroting en empowerment	60
2.6	Communicatietheorie	61
2.6.1	Het begrip communicatie	61
2.6.2	Basiscommunicatie en VHT	63
2.6.3	Communicatieregels	64
2.6.4	De communicatieregels en oplossingsgericht werken	67
2.7	Samenvatting	68
Hoofdstuk 3 De fasering en de cliëntcontacten		73
3.1	Inleiding	73
3.2	De aanmeldingsfase	75
3.2.1	De eerste contacten	75
3.2.2	Starten met het hele gezin	75
3.2.3	Het kennismakingsgesprek	77
3.2.4	Het afstemmingsgesprek	78
3.3	De inventarisatiefase	85
3.3.1	Inventariseren	85
3.3.2	Het eerste voortgangsgesprek	86
3.4	De veranderingsfase	87
3.4.1	Werken aan doelen	87
3.4.2	Soorten cliëntcontacten	90
3.4.3	De structuur van een begeleidingsgesprek	92
3.4.4	Het driehoeksgesprek	95
3.4.5	Het voortgangsgesprek	97
3.5	De afbouwfase	99
3.6	De cyclus van de gezinsbegeleiding	101
3.7	De structuur van doelen	104
3.8	Samenvatting	107
Hoofdstuk 4 Basisvaardigheden: samenwerken en niet-weten		109
4.1	Inleiding	109
4.2	Werken met verschillende samenwerkingsrelaties	110
4.2.1	Aandacht voor de relatie	110
4.2.2	Het stroomschema	112
4.2.3	Probleem of beperking	114
4.2.4	De vrijblijvende relatie	117
4.2.5	De zoekende relatie	119
4.2.6	De consulterende relatie	121
4.2.7	De co-expertrelatie	122

4.2.8	Samenwerkingsrelaties in gezinnen	124
4.2.9	Samenvatting	126
4.3	Niet-weten en de samenwerkingsrelatie	128
4.3.1	Niet-weten' als professie	128
4.3.2	Invoegen	129
4.3.3	Actief luisteren	132
4.3.4	Feedback en de werkrelatie	136
4.3.5	Bieden van emotionele steun	143
4.3.6	Informereren	145
4.3.7	Niet-weten bij gezinsgesprekken	146
4.3.8	Samenvatting	149
	Hoofdstuk 5 Technieken voor het verzamelen van informatie	151
5.1	Inleiding	151
5.2	De basistechnieken: observeren en luisteren	153
5.2.1	Observeren en videobeelden	153
5.2.2	Observeren uit eerste hand	153
5.2.3	Zelfobservatie met behulp van videobeelden	155
5.2.4	Inzoomen door vragen te stellen	156
5.2.5	Observeren uit tweede hand	158
5.3	Inventariseren van de klachten en de hulpvraag	159
5.3.1	Probleemdefiniëring en hulpvraagverkenning	159
5.3.2	Hulpvraagverkenning m.b.v. inzoomen (de casus Van Kooten, deel I)	161
5.4	Vaststellen van het einddoel	163
5.4.1	Toekomstprojecties en doelformuleringsvragen	163
5.4.2	De wondervraag	164
5.4.3	De wondervraag in gezinnen	166
5.4.4	Inzoomen op het wonder (de casus Van Kooten, deel II)	167
5.4.5	Omgaan met lastige of ontwijkende antwoorden op de wondervraag	169
5.5	Stellen van werkdoelen	170
5.5.1	Doelen	170
5.5.2	Exploreren van uitzonderingen	172
5.5.3	Coping-vragen	174
5.5.4	Schaalvragen	176
5.5.5	Observatie- en registratieopdrachten	177
5.5.6	Inzoomen op de uitzondering (de casus Van Kooten, deel III)	179
5.6	De competentieanalyse	181
5.7	De Vragenlijst Dagelijkse Routine	185
5.8	Analyse van het sociale netwerk	187
5.8.1	Het netwerkschema en de netwerklijst	187
5.8.2	Het genogram	188

5.9	Analyse van de veiligheid in het gezin	192
5.10	Beeldtaal	196
5.11	Aanbieden van een hulparrangement	198
5.12	Evalueren (en eventueel aanpassen) van de doelen en het hulproces	201
5.13	Samenvatting	205
5.14	Bijlagen	206
Hoofdstuk 6 Werken aan verandering in het gezin		215
6.1	Inleiding	215
6.2	Werkplannen: werken met doelen en werkpunten	215
6.3	Inhoudelijke feedback	225
6.3.1	Complimenterende feedback	225
6.3.2	Feedback op ongewenst gedrag	227
6.4	Gezinsgesprek rond een specifiek probleem of specifieke situatie in het gezin	228
6.5	Adviezen en instructies	238
6.6	Bespreken van de dagelijkse routine van het gezin	242
6.7	Individuele oefening van sociale vaardigheden	245
6.8	Verbeteren van de communicatie in het gezin	252
6.8.1	Verbeteren van communicatie met behulp van video	252
6.8.2	De gedragsoefening met een gezin of meerdere gezinsleden	256
6.9	Werken aan vaardigheden voor het omgaan met cognities en emoties	259
6.9.1	Verschillende technieken en methoden	259
6.9.2	De oefening storende en helpende gedachten	259
6.9.3	De gevoelsthermometer en de eerstehulpkaart	265
6.9.4	De stemmingsmeter	269
6.9.5	Het A-B-A-gesprek	269
6.9.6	Schrijfopdrachten	270
6.10	Beïnvloeden van de hiërarchie in het gezin	271
6.10.1	Erkennen van het ouderlijk gezag als basisattitude	272
6.10.2	Kleine veranderingen in het gezinspatroon	273
6.10.3	Meta-communiceren naar aanleiding van een gebeurtenis	274
6.10.4	Stappenplan ter verbetering van het gezag van ouders	275
6.10.5	Beïnvloeden van een overmaat aan hiërarchie	278
6.10.6	Overige technieken	278
6.11	Werken aan samenwerking door opvoeders	279
6.11.1	Samenwerking tussen opvoeders	279
6.11.2	Werken aan gezamenlijke doelen	279
6.11.3	Werken met een gedragscontract	284
6.11.4	Aandachtspunten bij echtscheiding	287
6.11.5	De methoden en technieken nog eens op een rij gezet	290

6.12	Werken aan opvoedingsvaardigheden	290
6.12.1	Opvoedingsvragen	290
6.12.2	Opvoedingsvaardigheden	291
6.12.3	Stimuleren en aanleren van gedrag (vaardigheden voorafgaand aan het gedrag)	292
6.12.4	Opvoedingsvaardigheden om gedrag te versterken (volgend op het gedrag)	295
6.12.5	Werken met een beloningssysteem	297
6.12.6	Opvoedingsvaardigheden om gedrag te verminderen of te stoppen	300
6.12.7	Informereren over en trainen van opvoedingsvaardigheden	306
6.12.8	Oefenen van opvoedingsvaardigheden naar aanleiding van een zich regelmatig herhalende gebeurtenis	308
6.12.9	Opvoeden van pubers en adolescenten	317
6.12.10	Opvoedingsvaardigheden van ouders van pubers	318
6.12.11	Werken met een gedragscontract	321
6.13	Werken aan veiligheid in het gezin	323
6.13.1	Signalen van veiligheid	324
6.13.2	Hoe te handelen als er geen vooruitgang is en de onveiligheid blijft bestaan	330
6.13.3	Omgaan met ontkenning	331
6.13.4	Reageren op terugval	332
6.13.5	Een voorbeeld van de werkwijze van ‘Signs of Safety’ (Signalen van veiligheid)	333
6.14	Samenvatting	338
6.15	Bijlagen	341
Hoofdstuk 7 Werken aan oplossingen in de omgeving van het gezin		347
7.1	Inleiding	347
7.2	Mobiliseren van sociale steun	347
7.2.1	Doelen en werkwijzen	347
7.2.2	Versterken van vaardigheden	348
7.2.3	Het versterken van bestaande relaties	349
7.2.4	Opbouwen van nieuwe relaties	351
7.2.5	Ondersteunen bij het omgaan met maatschappelijke instanties	354
7.2.6	Conflictbemiddeling	354
7.3	Ondersteunen bij contacten met school en instanties	358
7.3.1	Voorbereiden en oefenen	358
7.3.2	Meegaan naar scholen en instanties	359
7.4	Verwijzen	360
7.5	Afstemming met externe hulpverleners rond het gezin	361
7.6	Praktische en huishoudelijke hulp	362

7.7	Organiseren van zorg	363
7.8	Samenvatting	364
	Hoofdstuk 8 Opleiding en coaching van gezinsbegeleiders	365
8.1	Inleiding	365
8.2	Doelen	366
8.3	Coaching op maat	367
8.4	Parallelproces: coaching volgens de methodiek Gezin Centraal	368
8.5	Het opleidingstraject	369
8.6	Groeps- en individuele werkbegeleiding	370
8.7	Timemanagement	371
	Lijst van geraadpleegde literatuur	373
	Dankwoord	378
	Register	381